

# Småstykker

## RIDEFOGDEN PEDER BYRGESEN OG FORTUNA

Da Kristian IV havde besluttet sig til at anlægge en by i den lave fugtige marsk ved Elbens nordbred, drøftede han med en »Marschhauptmann«, hvordan man bedst skulle udføre det vanskelige arbejde. Marschhauptmannen gjorde gentagende opmærksom på forhindringerne, vanskelighederne og risikoen, hvad der åbenbart ikke var efter kongens hovede, og manden sluttede med at sige: »Nu ja, glücklich Se dat, so glücklich Se dat!« Irriteret af de mange indvendinger skulle Kristian IV have svaret: »Dat schall glücken, und dat mutt glücken, und denn schall et ok Glückstadt heten!« – Således beretter overleveringen.<sup>1)</sup>

Det lykkedes. Og byen fik navnet *Glückstadt*, sådan hedder den allerede i fundatsen 1617. Og i byens våben anbragtes et billede af lykkens gudinde, den romerske Fortuna.

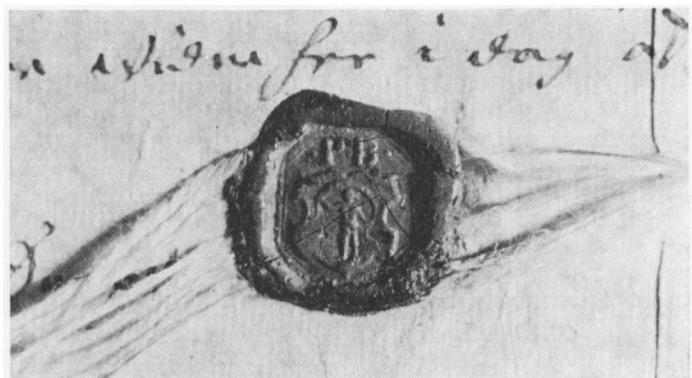
Endnu den dag i dag står en vimpelbærende Fortuna i Glückstadts farvestrålende byvåben, nemlig på en forgyldt kugle med blå baggrund og holdende en hvid vimpel over hovedet.\*)

Den kongelige Fortuna vakte opsigt i datiden og virkede inspirerende og forbilledligt, hvad der i det følgende skal fremdrages et eksempel på.

Ridefogden over Riberhus len, *Peder Byrgesen*, brugte et signet, hvis tegn svarer ret nøje til gudinden

---

\*) Jeg skylder arkitekt Sven Fritz, Århus, tak for denne oplysning.



*Peder Byrgesens segl 1644, 5/2 stør.*

fra Glückstadt. Man ser det på hosstående fotografi, der er taget af hans segl i Skast herreds tingbog. Når nye tingbøger skulle autoriseres, var det lensmandens opgave at gøre dette, i reglen ved at indskrive autorisationen på bogens første side. Var lensmanden forhindret, blev det besørget af ridefogden. Det var således tilfældet med Kærgård birks tingbog, som Byrgesen autoriserede på snapsstinget (11. januar) 1655 og »igen-nemdraget og forseglet« overdrog til tingskriveren. Det skete ligeledes med Skast herreds tingbog på snapsstinget 1644. Den igennemdragne snor forseglede han på en af bogens bageste sider, og der findes seglet endnu.

Byrgesen har benyttet et signet i ret lille format, kun 8 mm højt. I fotografiet er seglet forstørret  $2\frac{1}{2}$  gang. Under Byrgesens forbogstaver P. B. fremtræder skjoldet ret tydeligt med den nøgne Fortuna svingende vimpelen over hovedet. Af jordkloden ses ikke ret meget, kun en lille del i skjoldets spids. Pladsen tillod ikke at gengive mere. Også dele af den forseglede snor ses.

Byrgesen og hans signetstikker har givetvis benyttet motivet fra Glückstadt som forbillede, dog næppe det

fra byvåbenet. 1619 oprettede Kristian IV en kgl. mønt i byen, idet han da gav en portugisisk jøde, *Albert Dionis*, tilladelse til at slå mønt mod en afgift. Rømerne rejste ikke blot templer, andre og statuer for Fortuna, men satte ofte hendes billede på kejsertidens mønter. Herfra har Kristian IV eller møntmesteren vel fået



*Speciedaler, Glückstadt 1623.*

ideen til også at lade Fortuna optræde på Glückstadt-mønter. Dionis gik i alt fald over til at slå speciedalere, visende Fortuna. Han slog sin første Fortunamønt 1623. Gudinden ses nøgen med flagrende hår og en bølgende vimpel, hvis øverste ende hun holder i højre hånd højt hævet over hovedet. Vimpelen danner først en bølge til venstre for hende, går så bag om kroppen og danner dernæst en ny bølge ved hendes højre side, hvorefter dens snip svinger til venstre, hvor hun fastholder den med sin nedadførte venstre hånd. Hun står med begge fødder på en kugle, d. e. jordkloden, symbolet for, at hele verden er afhængig af lykken. Derimod bærer hun ikke tegnet på lykkens omskiftelighed – vinger på fødderne.

Mester Albert virkede til 1630, hvorefter mønten stod stille til 1640, da en ny møntmester tog fat, også

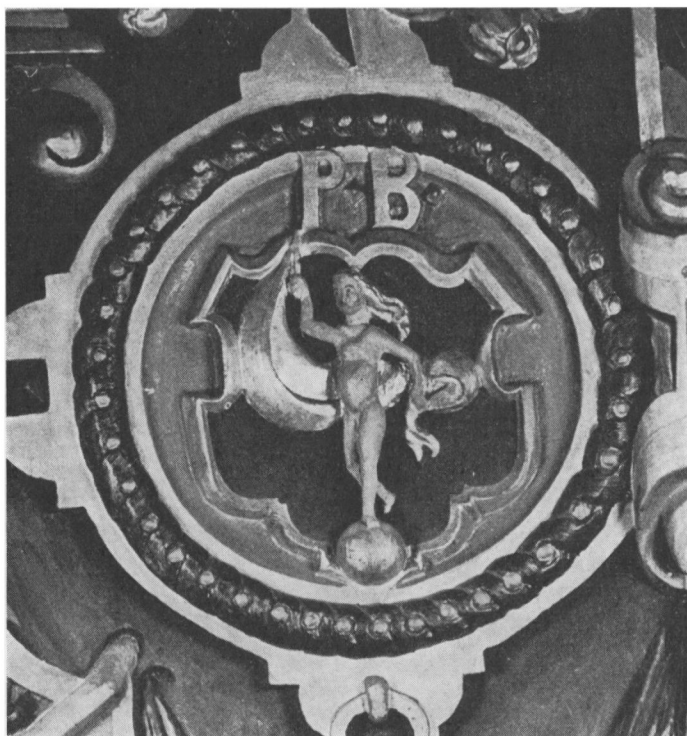
han slog specier med Fortuna, således den smukke mønt fra 1641, som bl. a. er gengivet i Kirsten Bendixens Danmarks mønt, s. 70. Gudinden har nu fået et flagrende lændeklæde. Hun svajer mere og mere yndefuldt mod højre og står kun med den ene fod på kuglen, mens den anden er ført løftet bagud. Vimpelens øverste ende holder hun nu i venstre hånd højt over hovedet, og den danner kun een bue til højre for hende ned til hendes højre hånd.

I Peder Byrgesens segl står Fortuna på begge fødder ligesom på mester Alberts mønt fra 1623, ligeledes er det højre hånd hun holder højest, dog når den ikke op over hovedet. Det tillader det lille billedfelt ikke, selv om man ikke kan sige, vimpelen danner to bølger, ombølger den dog kroppen på begge sider, og den når op over hovedet. Det må da være specieren fra 1623, der er forbilledet.

Var Byrgesen da en sådan lykkens pamfilius, at der var grund til at føre et sådant mærke?

Sandsynligvis har han selv følt det sådan. Tre brødre Byrgesen, fødte i Torup præstegård i det fjerne Strø herred, kom her til amtet, en af dem, Jens, blev herredsskriver i Skast herred og boede under fattigdom i *Myrtue, Hostrup sogn*, ja, døde i armod, en anden broder, Niels, der først var på *Sønder Hebo, Janderup sogn*, og senere i *Myrtue* gik det nok bedre, men vist heller ikke særlig godt.

Peder Byrgesen gik det helt anderledes. Han var 1635 blevet slotsskriver og slotsfoged på *Riberhus* og må ialt fald dengang have haft et signet. Han har vel følt det som en lykke at få denne stilling. 1639 blev han ridefoged, og 1641 fæster han  $\frac{1}{2}$  krongård i *Sønder Hebo* og blev kort efter gift med den 19-årige *Anna Nielsdatter Hebo*, datter af den betydelige studehandler, rådmand i *Varde* og fæster af *Store Hebo*



Byrgesens bomærke på altertavlen i Janderup kirke.

Niels Andersen og hustru Ane Nielsdatter. 1643 udtog han to huse i Varde til stedse at være »lossementer« for rigsråderne, når de kom til byen. Det ene var hans svigermoders. Hun blev da forskånet for al anden indkvartering, og det var ikke ofte, der kom rigsråder.<sup>2)</sup>

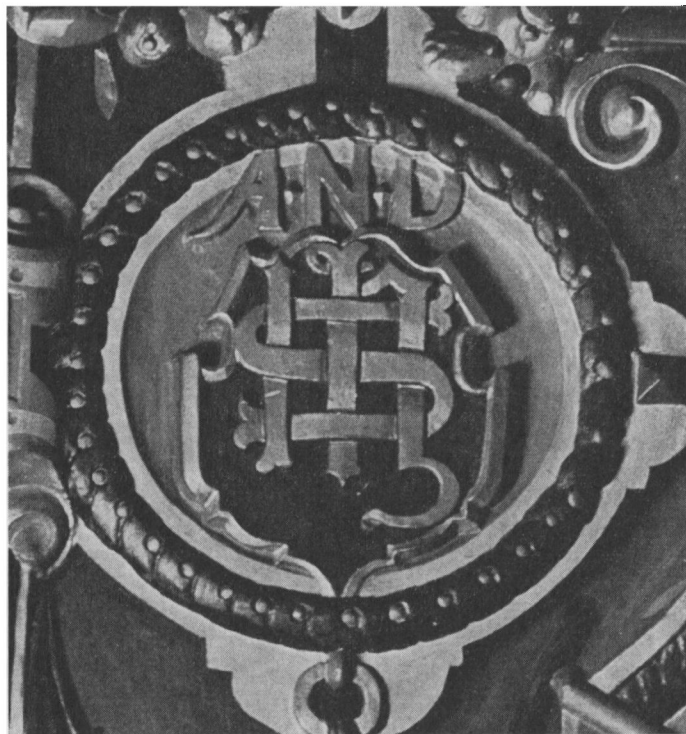
Men »lykken hun vender sig ofte om«. Den unge kone døde i barselseng og blev begravet 5. november 1642 efter at have født et drengebarn, der døde straks efter fødselen.<sup>3)</sup>

Senere blev Byrgesen gift med *Maren Hansdatter Friis*, en datter af den rige ribeborgmester Hans Niel-

sen Friis og hustru Lene Kjeldsdatter. Fortrinlige male-  
rier af dem ses i Ribe domkirke. Maren havde været  
forlovet med dr. *Joakim Timmermann*, men havde hæ-  
vet forlovelsen, hvad der medførte en retssag, der først  
synes at være sluttet 1646, hvorfor Byrgesen vel tid-  
ligst kan have ægtet hende dette år. Han boede i Ribe  
1647, men flyttede i maj 1648 til *Hyllerslev Storgård*.  
1650 købte han halvdelen af *Lyne Husted* og *Starbæk*  
*mølle*. 1655 fik han brev på en krongård i Hyllerslev,  
han skulle svare sædvanlig skyld af den, men være fri  
for ægt, arbejde og soldaterhold. 1654 døde datteren  
Lene. 1656 er han provstiskriver, men kun det ene år.  
Han ejede en fiskerbåd ved *Sønderside* og fik som  
ridefoged sandtolden af en anden og havde desuden  
opsigt med strandinger og vrag. I 1643 strandede en  
Rostockerskude ud for *Lønne*. Han og svogeren Ste-  
fan Nielsen, borgmester i Varde, købte vraget af skip-  
peren – naturligvis for en slik. Ved anvendelse af stor  
arbejdskraft, indtil 80 mand og 250 heste ad gangen  
lykkedes det at få gravet en kanal, og skibet skulle  
netop slæbes ud, da en storm rejste sig og jævnedes det  
hele. Man tog fat påny, og da var lykken med. Byrge-  
sen fik skibet bragt flot.<sup>4)</sup>

Måske er det som en tak herfor, han 1645 skænker  
Janderup kirke en ny smuk overdådig udskåret alter-  
tavle med et billede, der gennem et mellemed er en  
efterligning af et berømt nadverbillede af Daniele  
Crespi i Brera-Galleriet i Milano. Crespis billede er  
malet ca. 1625.

Til venstre på altertavlens rammeværk er der udskå-  
ret en grøn krans, der omrammer et 21 cm højt cirkel-  
felt med Fortuna under bogstaverne PB. Den nøgne  
gudinde holder vimpelen med højre hånd, men den  
svinges ikke over hovedet. Hun står her på den for-  
gyldte jordkugle, vimpelen er hvid med guldkant, og



*Anna Nielsdatters bomærke på altertavlen i Janderup kirke.*

baggrunden er blå, samme farvevalg som i Glückstadt. Signetets billede er ikke slavisk efterlignet.

På det tilsvarende sted på rammens modsatte side findes hustruens navn og mærke, nemlig AND (Anna Nielsdatter) over Kristi monogram, et sammenslynget IHS (Jesus hominum salvator = Jesus, menneskenes frelser). Annas søster, Maren Nielsdatter, gift med borgmester Stefan Nielsen i Varde, har samme bomærke. Det ses på prædikestolen i Varde Jacobi kirke sammen med initialerne fra hendes og hendes mands navne. Endvidere havde Annas morsøster, Maren

Nielsdatter, gift med borgmester Otte Rasmussen, Varde, ligeledes Kristi monogram som bomærke. Det er anbragt på tilsvarende sted på altertavlen fra 1616 i Jacobi kirke som Anna, Peder Byrgesens, på altertavlen i Janderup kirke. Annas mors mærke er det ikke lykkedes mig at finde, men det har vel været det samme, da både hendes søster og begge døtre har det.

Det ser altså ud til, at mærket har været arveligt på spindesiden i denne slægt, der hørte til Vardes patriciat af borgmestre, rådmænd, rige købmænd og studehandlere. Det er formodentlig Annas mormor, den religiøse Maren Rasmusdatter, gift med borgmester Niels Thomsen, som har indført monogrammet som bomærke. I Tønder og Malmø var borgerlige bomærker arvelige.

Byrgesen var en dygtig og anset mand, der gjorde lenet store tjenester under svenskekrigene. Under Karl Gustavkrigene gav han sognepræsten hr. Søren Pedersen en del gods og deriblandt tre diamantringe til 90 rdl.s værdi, for at præsten skulle passe på dem. Der var lovet præsterne en særlig beskærmelse, men den kom ikke til at gælde Janderup præst og vist heller ikke ret mange andre. Hr. Søren blev nemlig grundig udplyndret af brandenborgerne. Da man havde opdaget, hvem røverne var, henvendte Byrgesen sig til den brandenborgske generaladjutant Osten, og det lykkedes ham at få for 500 rdl. smykker og penge tilbage. Ringene var dog solgt til en guldsmed i Ribe, der havde videresolgt dem med en fortjeneste på 34 rdl., som han senere dømtes til at betale Byrgesens bo.<sup>5)</sup>

Krigstiden tog nok hårdt på Byrgesen. Han døde kort efter og blev begravet i en åben begravelse i Janderup kirke.

H. K. Kristensen.

Noter: 1) A. C. Lücht: Glückstadt, 18. 2) Arb. Ribe 1957, 241-43, 279, 288, Arne Sundbo sst. IV 70. 3) Janderup kirkebog. 4) Kinch: Ribe II 425. Kr. Sk., Arb. Ribe 1951 620-23. 5) Kinch: Ribe II 405 f, Da Sml II 22, 36.